



שיעורי תורה

היכלי תורה

יום וערש"ק שמות יח טבת תשע"א ♦ דף היומי בבלי: בכורות ס ירושלמי: סוכה כ

נושאי הדף בעלון

טעה במקום לספור י"ט לעומר ספר כ' לעומר.....בכורות ס

לא כתב ב"ה שמ"ו בראש עמוד בספר תורה האם צריך לתקנו.....בכורות סא

חיוב על הריגת טריפה בשבת.....ערכין ב

שיעור גודל בתי התפילין של ראש.....ערכין ג

נדר נרות למנורת בית הכנסת כמה יתן.....ערכין ד

אם מותר לקבל נדבה מגוים לבנין בית הכנסת.....ערכין ה

קופות הצדקה לצדקת רבי מאיר בעל הנס.....ערכין ו

כפתור ופרח.....עמוד 5

ויכו שוטרי בני ישראל וגוי מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשום גם תמול גם היום ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה וגוי

יש לתמוה, למה המתינו השוטרים מלצעוק אל פרעה עד שעברו יומים מאז שנגזרה גזירת התבן, ורק לאחר שהוכו בשל אי השלמת מתכונת הלבנים באו לצעוק אל פרעה, והלא גזרתו האכזרית היתה ברורה למדי גם לפני כן באמרו 'ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם לא תגרעו ממנו'.

ונראה כי בדקדוק לשון הגזרה עדיין היה מקום לפרש אותה שלא במלא חומריתה, והיינו, שלפי הבנת השוטרים אמנם החמיר עליהם מעתה שיצטרכו לקושש קש לתבן, אבל בזמן שבו עליהם עכשיו לקושש קש לא תוטל עליהם מתכונת הלבנים שעליהם ללבון. ולדוגמא, לדעת השוטרים ניתן היה לומר, שיחלקו את ימי השבוע בין קש הקש וליבון הלבנים, ואם מתוך ששת ימי עבודה יהיה צורך בשני ימים לקש הקש, תוטל עליהם מתכונת לבנים של ארבעה ימים בלבד, ואלו שני הימים בהם היו עסוקים בקש אינם מחוייבים במתכונת לבנים. ומה שאמר 'ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם', אין הכוונה ליום שבו יעסקו בקש הקש, כי אם לימי לבון הלבנים, שהרי לאחר גמר אסיפת הקש, באותם ארבעת הימים שחזרו ללבון לבנים, היה מן הראוי להקל עליהם ולפחות ממתכונת הלבנים אף בימים אלו, בשל טרחם הקשה באסיפת הקש בשני הימים הקודמים. בזה פירשו השוטרים את כוונתו הרעה של פרעה, שביום לבון הלבנים לא יפחתו ממתכונת הלבנים.

אלא שהנוגשים שירדו לסוף רשעותו של פרעה יותר מבני ישראל, הם הוציאו לפועל את גזירת פרעה במלא הרשעות האפשרית. וזה מה שאמר הכתוב: 'והנוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו כאשר בהיות התבן', והיינו שהיה זה פירושם המחמיר של הנוגשים שלא לפחות כלל מימי לבון הלבנים עבור קש הקש.

מוסבר לנו היטב, מדוע צעקו השוטרים אל פרעה רק לאחר שעברו יומים מיום שנגזרה הגזירה.

עפ"י יעלת חן



טעה במקום לספור י"ט לעומר ספר כ' לעומר

בשורת טוב טעם ודעת (קמא ס' קעג) נשאל, על אחד שביום י"ט לעומר טעה וספר כ' לעומר, האם יכול למחר להמשיך ולספור בברכה, והשיב שיכול להמשיך ולספור בברכה, שהרי נחלקו הראשונים אם בספירת העומר כל יום היא מצוה בפני עצמה, או שכל השבעה שבועות הם מצוה אחת. דעת הבה"ג (הו"ד בתוס' מנחות סו. ד"ה זכר) שכיון דכתב (ויקרא כג טו) 'תמימות', כל הספירה היא מצוה אחת, ולכן אם לא ספר יום אחד אינו יכול להמשיך ולספור עם ברכה, אבל דעת הר"י (שם) והרא"ש (פסחים פ"י ס' מא) שכל יום היא מצוה בפני עצמה, ולכן גם אם שכח ולא ספר יום אחד, יכול לספור למחרת עם ברכה. ולמעשה פסק השו"ע (סי' תפט ס"ח) שהוא ספק ויספור בלא ברכה.

ולפי זה חידש, שאם טעה וביים י"ט לעומר הוסיף יום אחד וספר יום כ' יכול למחרת לספור עם ברכה, ממה נפשך, שאם הלכה כשיטות שכל יום היא מצוה בפני עצמה, לשיטתם גם אם לא ספר יום אחד, יכול לספור למחרת עם ברכה, ואם הלכה כשיטה שכולם הם מצוה אחת לשיטתם מועיל גם ספירה כוללת, ואם ביום י"ט ספר כ' יצא ידי ספירת העומר, שכיון שיש בכלל כ' גם את ספירת י"ט שבכלל מאתיים מנה.

ומה שמבואר בשו"ע (שם סי' תפט ס"ו) שאם ביום ד' טעה ואמר ה' שצריך לחזור ולספור, היינו באותו יום יש לו לחשוש לשיטה שכל יום היא מצוה בפני עצמה, ואינו מועיל ספירה שיש בה בכלל, ולכן כדי לחוש לשיטה זו, צריך באותו יום לחזור ולספור, אבל אם לא חזר וספר יכול למחרת לספור בברכה ממה נפשך.

וכתב, שאף שאין ראייה לדבר, יש זכר לדבר מהמבואר בסוגייתנו, שאם קרא לתשיעי עשירי הוא מקודש, אף שצריך מנין עשירי, בעל כרחך כיון שבעשירי כולל גם התשיעי שהוא שם המצטרף הרי זה כאילו מנה גם את התשיעי.

והקשה לו חכם אחד ממה ששינונו בפרה (פ"ד מ"ב), שאם הזה מי חטאת על טמא, ובמקום לספור ששית טעה וספר שביעית, וחזר והזה שביעית שפסולה, ואין אומרים שיש בכלל שביעית ששית.

והשיב לו, שהרמב"ם בפירוש המשניות פירש שכוונת המשנה שהזה בפעם אחת שתי הזאות ולכן פסולה, ולכן לא פירש הרמב"ם כמו שפירשו הר"ש והרע"ב שטעה בספירה, משום שהרמב"ם סובר כמו שכתב שיש בכלל מאתיים מנה, וגם לפי מה שפירשו הר"ש והרע"ב שלכן פסול כיון שטעה בספירה, יש לומר שאם היה מונה בפרה כמו בספירה חמשה ששה שבעה, אז היה ראוי לומר שיש בכלל מאתיים מנה, שהרי מזכיר כל השבעה ביחד, אבל בפרה שמונה חמישי שישי שביעי, אם כן אינו מזכיר רק את ההזאה האחרונה, ובזה לא שייך לומר יש בכלל מאתיים מנה [אך כתב שלפי דרך זו אין להביא ראייה מסוגייתנו, כיון שגם במעשר בהמה מונים 'עשירי'].

ולמעשה כתב במשנ"ב (שם ס"ק לה), שאם נודע לו שאתמול טעה במנין וספר ספירה אחרת, דינו כמו שלא סיפר כלל. ומשמע מדבריו שבכל מקום שטעה גם אם הוסיף ספירה אחת שוב אינו יכול לספור בברכה.

זכורות סז

לא כתב בי"ה שמ"ו בראש עמוד בספר תורה האם צריך לתקנו

כתב הרמ"א (יו"ד סי' רעג ס"ו) יש סופרים שמדקדקים שבתחילת ששה עמודים מהספר תורה יהיו האותיות בי"ה שמ"ו [ב' בראשית, י' יהודה אתה, ה' הבאים אחריהם, ש' שמר לך, מ' מה טבו, ו' ואעידה בם] ואין לדקדק בכל זה, ואפילו המדקדק יזהר שלא ימעט או ירחיב הכתב לפעמים משום זה, כי כל דברים אלו אין להם שורש על מה שיסמכו.

והביא הב"י (ד"ה כתבו התוס') בשם המרדכי סוף מנחות (הלכות קטנות, יד: ד"ה כתב מהר"ם) שבאותיות בי"ה שמ"ו אפילו בדיעבד פסול אם לא נכתב בראש העמוד. מכל מקום סיים הב"י שאין נוהגים לדקדק בזה, ובש"ך (סק"ו) כתב שיש לדקדק בזה.

והנה באמרי יושר (שו"ת ח"א ס"א) נשאל, על ספר תורה ששכח הסופר לכתוב את אחד האותיות בי"ה שמ"ו בראש העמוד שבדיעבד זה כשר, ואפשר לתקנו על ידי טירחה מרובה אם זה נקרא בדיעבד. והביא השואל ראייה, שדבר שאפשר לתקנו על ידי טורח נחשב לבדיעבד, ששינונו במשנה (שביעית פ"ח מ"ז) אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה, שאם יפסל התרומה יפסל גם השביעית. ומבואר בזבחים (עו.) שבדיעבד אם נתערב אין עצה ומותר לבשלם. והקשה השואל, שהרי כתב הרמב"ם (שמיטה פ"ה ה"ד) שמעט ירק מותר לבשל בשמן של תרומה, וכתב הכסף משנה, שבירושלמי (שביעית פ"ח ה"ז) מבואר שגם לכתחילה מותר כיון שיכולים לאכלו מיד, ואם כן למה אמרה הגמרא שאם כבר נתערב אין מה לעשות ומותר לבשלו, והרי יש לו עצה שיבשל הכל, ויחלקם להרבה אנשים מעט מעט, וזה מותר אפילו לכתחילה. אלא על כרחך כיון שזה טורח לחלקם לכמה אנשים הרי זה נחשב לבדיעבד.

והשיב לו האמרי יושר, שבסוגייתנו מבואר שגם קדשים שמחלקם להרבה אנשים עדיין נחשב כמפסיד קדשים, שנאמר בגמרא שמעשר ושלמים שנתערבו זה בזה, אי אפשר להקריבם וירעו עד שיפלו בהם מום, והטעם שכיון שמשפך צריך להביא את החזה ושוק של שני הקרבנות לכהן, אם כן ממעט באכילתם, שאם זה מעשר היה החזה ושוק נאכל לכל ישראל, אבל עכשיו שזה ספק יכולים רק הכהנים לאכלו. וקשה, למה לא יחלק את החזה ושוק מעט מעט לכהנים ויאכלו מיד, ובזה אין חשש שיבוא קדשים לבית הפסול, כמו שמותר לבשל מעט ירק בשמן של תרומה. וצריך לומר, שמה שהתירו בירושלמי לבשל מעט ירק עם שמן של תרומה, זה רק באופן שבעל הבית בעצמו יאכלנו, אבל דבר המתחלק לכמה כהנים אסור, שמא כהן אחד יתעצל מלאכלו מיד ויביאנו לידי נותר. ובעיקר הדין אם דבר שיש טורח נחשב לבדיעבד, מסיק בתבואות שור (סי' א סק"ג) שהכל לפי הטורח.

ובעיקר השאלה כשלא כתב בי"ה שמ"ו בראש העמוד, כתב שלא יתקנה, כיון שצריך למחוק בשביל זה כמה שורות ולקצר הכתב, ודעת השו"ע (שם סי' ערה ס"א), שאם שינה מפרשה פתוחה לסתומה לא ימחוק כמה שורות ויקצר הכתב אלא יגנוז את היריעה, וגם לשיטת הרמ"א (שם) שמותר לתקן, היינו רק בדבר שפסול בדיעבד וכדי שלא להצריך לגנוז יריעה התירו למחוק ולקצר הכתב, אבל הכא שלרוב השיטות הספר תורה כשר בדיעבד, וגם מלשון השו"ע משמע שהוא דבר קל, ולכן לכל השיטות אין לקצר הכתב עבור זה, וכל שכן שלא יגנוז את היריעה.

חיוב על הריגת טריפה בשבת

בגמרא מבואר, שמנוול ומוכה שחין הם בכלל פרשת ערכין, והמעריך אותם נותן כשיעור ערכם המבואר בתורה. וכתבו התוספות (ד"ה לאתויי), שמדובר במוכה שחין שנעשה טריפה, וכתבו שאף על פי שההורג את הטריפה פטור כיון שאינו בכלל 'נפש', מכל מקום ישנו בתורת ערכין אף שגם בה צריך שהנערך יהיה בכלל 'נפש'. ולא ביארו טעם החילוק. וכתב בברכת כהן (בתוס' ד"ה לאתויי) שצריך לומר שגם טריפה הוא בכלל 'נפש' ולכן ישנו בפרשת ערכין, והטעם שההורג את הטריפה פטור, הוא משום שכבר יש בו סיבה העתידה להמיתו, ולכן מי שקדם והרגו לא חידש בו סיבת מיתה ופטור.

והנה דנו הראשונים והאחרונים, אם ההורג אדם ובהמה טריפה בשבת חייב משום חובל והוצאת נפש. בתוספות רי"ד (שבת קלו. ד"ה מאי) מבואר בשם ריב"ם, שההורג את הטריפה בשבת פטור, כיון שהחיוב בשבת הוא על נטילת נשמה וטריפה אדם הרוג הוא. והתוספות רי"ד חלק עליו, וכתב שהטריפה חי הוא לכל דבריו, ואין להביא ראיה ממה שההורג פטור, שלענין רציחה אמרה תורה שחייב כשמוכה 'כל נפש' (ויקרא כד ז), ואדם זה העתיד למות נחשב כאדם הרוג ואינו בכלל 'כל נפש', אבל לכל שאר דיני התורה דינו כחי לכל דבר שהרי גיטו גט, ולכן ההורג אותו בשבת חייב. וכן נקטו הרמב"ן והרשב"א (שבת שם), שההורג את הטריפה בשבת חייב.

אך במנחת חינוך (מוסך השבת אות כט) נקט מסברת עצמו כדעת הריב"ם, שההורג את הטריפה בשבת פטור, כיון שאין נפשו חשובה נפש ואין הוצאתה חשובה נטילת נשמה. והמאירי (ביצה לד. ד"ה בהמה) כתב, שאיסור שחיטת טריפה ביום טוב הוא משום טורח, ומשמע שאין בזה איסור מלאכה.

ובשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סי' לט אות ו) ושו"ת תירושי ויצהר (סי' ד) כתבו כן בדעת הראשונים [ספר התרומה (דיני איסור והיתר סי' עג), רוקח (סי' תסד), מרדכי (חולין רמז תרלה)], שסוברים שהחובל באביו ואמו שהם טריפה אינה חשובה חבורה להתחייב עליה, והיינו משום שטריפה אינו בכלל 'נפש', והוא הדין שההורג בשבת יהיה פטור לשיטתם.

וכתב בברכת כהן שלפי המבואר בדברי התוספות בסוגייתנו, שכל זמן שהטריפה חי נפש גמורה היא ולכן ישנו בפרשת ערכין, אם כן ההורגו בשבת יהיה חייב, ורק לענין רציחה אין חייבים על הריגתו כיון שיש בו סיבה העתידה להמיתו.

וראה בחשוקי חמד (שבת קלו.) שדן, במי ששחט תרנגול קודם השבת ועדיין מסתובב חי, ויש להניח שיסתובב כך חצי שעה עד שיפול ללא רוח חיים, אם ההורגו בשבת חייב כמו במאכל שלא נתבשל כל צרכו שהמגיס בו ומקרב בישולו חייב, או שמא דומה למאכל שנתבשל כל צרכו שמוותר להגיס בו כשאינו על האש, כיון שכבר נתבשל כל צרכו, ואף כאן חשוב כבר כמת. וכתב, שלכאורה הדבר תלוי במחלוקת הראשונים והפוסקים אם ההורג את הטריפה בשבת חייב.

וראה שם עוד שצידד, שלהלכה יש לחלק בין טריפה העומדת למות מחמת טרפותה, לבין טריפה שיכולה לחיות כגון יתר כנטול או טריפה, שלפי דברי הרופאים השתנה טבעה ויכולה היא לחיות, שבטריפה כזו ודאי חייב על הריגתה בשבת.

שיעור גודל בתי התפילין של ראש

בסוגייתנו מבואר ששערו של כהן גדול היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין של ראש. וכתבו התוספות (עירובין זה: ד"ה מקום) שר"י היה מסופק איזה שיעור יש ברוחב התפילין, שיש עושים תפילין גדולים מחבריהם ויש שעושים אותם קטנים ביותר, ומצא במדרש ששיעורן כב' אצבעות. והביא סמך לדבר מסוגייתנו, שהרי הציץ היה רוחבו ב' אצבעות כמו שאמרו בסוכה (ה.), ובסוגייתנו משמע שהציץ היה במקום הראוי להניח תפילין, ואע"ג שבציץ נאמר (שמות כח לח) 'מצחו', ותרגם אונקלוס 'בין עינוהי', גם בתפילין נאמר (דברים יא יח) 'בין עיניכם', ואף על פי כן קיבלו חכמים שהוא בגובה הראש, ואם כן מקום הציץ ומקום התפילין אחד הוא, ואם כן מסתבר ששיעור התפילין הוא כשיעור הציץ שהוא ב' אצבעות, וכיון שמקום יש בראש להניח שני תפילין (עירובין שם), היה הכהן גדול מניח את הציץ במקום התפילין ואת התפילין בסמוך לו.

והרא"ש (מנחות, הלכות קטנות, הל' תפילין סי' לג) הביא בשם השמושא רבא, שכתב ששיעור התפילין הוא ב' אצבעות. וכתב שטעמו הוא משום שלמד כן מחשבון זה של הציץ. אך כתב הרא"ש, שבזמנינו אין מקפידים על השיעור כיון שעושים את המעברתא והתיתורא רחבים יותר, ואם היו התפילין רחבים ב' אצבעות מלבד התיתורא והמעברתא לא היה מקום בראש להניח שם שני תפילין, ולכן אין מקפידים כלל על השיעור. ולהלכה פסק בשו"ע (או"ח סי' לב סמ"א) שאין שיעור לתפילין. והמגן אברהם (סי' נו) והמשנה ברורה (סי' קפט) כתבו, שראוי להחמיר ולעשות כשיעור ב' אצבעות, וכתב במשנ"ב ששיעור זה הוא עם התיתורא.

ובביאור ראיית ר"י מציץ לתפילין, ראה מה שהביא בדברי יואל (או"ח סי' ד אות ב) בכמה אופנים, ונטה לביאורו של הב"ח (או"ח סי' לב סכ"ז), שמסתמא כיון שבציץ שאין בו אלא אזכרה אחת היה רחב שתי אצבעות, כל שכן תפילין שיש בהן כמה אזכרות שצריך רוחב שתי אצבעות. וביאר שאין זה קל וחומר גמור, ולא נתנה התורה מדה לתפילין, ובדיעבד אין פסול גם בפחות מב' אצבעות, אלא סברא בעלמא היא שאם חששו לכבודו של הציץ שיהיו בו ב' אצבעות כיון שיש בו אזכרה אחת, אין ראוי שהתפילין הנמצאים בסמוך לו ויש בהם כמה וכמה אזכרות, יהיו פחותים בשיעורם מהציץ. ועיי"ש עוד במה שביאר בדעת השמושא רבא והרא"ש.

ובשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ב סי' עה) הוכיח מדברי ר"י, שלא כדעת המקובלים שאמרו שראוי לכל מי שהוא מפורסם בחסידות להניח ב' זוגות תפילין, כשיטת רש"י וכשיטת רבינו תם, וכתבו שצריכים להניחם בבת אחת, וכתבו גם שאין זה מחמת הספק, אלא שעל פי קבלה שניהם נכונים לבאים בסוד ה', ושמיומת משה רבינו היו יראי ה' מניחים ב' הזוגות יחד [ראה אמנות חכמים לרבינו אביעד שר שלום באזילה (סי' ל)]. והקשה בשואל ומשיב, שכיון שאין מקום בראש אלא להניח ב' זוגות, הרי הכהן הגדול שהיה מניח את הציץ במקום התפילין לא נותר לו מקום אלא לזוג אחד של תפילין בלבד, ולא היה יכול להניח שנים, ואיך יתכן שהכהן הגדול שבדאי היה מפורסם בחסידות לא היה מניח תפילין של רש"י ושל רבינו תם.

נדר נרות למנורת בית הכנסת כמה יתן

בדרוש וחדוש לרעק"א (בתשובה הנדפסת בח"א אחר המערכות, פז:): נשאל, באחד שנדר ליתן נרות בבהכ"נ במנורה התלויה לפני העמוד, ולא פירש כמה נרות יתן, כמה צריך לתת. ובתשובתו דן בכמה אופנים של כוונת הנודר, וכתב שאם נדון לפי משמעות לשון הנודר, אזי אם בשעת הנדר היתה כוונת הנודר לתת כפי שמורה משמעות הלשון, אין לחייבו לתת יותר מב' נרות, וכמו ששינו (מנחות קו): האומר הרי עלי עצים לא יפחות מב' גזרים.

ואף שיש לחלק ולומר, שהטעם ששם אין לחייבו יותר משום שאומרים 'תפסת מועט תפסת תפסת מרובה לא תפסת', שהרי אין קצבה לעצים, ואי אפשר לומר שנתכוין לעצים מרובים שא"כ אין לדבר סוף, ולכן טוב לנו לתפוס את המועט שסכמו קצוב מלתפוס את המרובה שאינו קצוב, משא"כ בנידון זה שיש למרובה קצבה, דהיינו עד שתתמלא המנורה נרות, ובאופן כזה שיש למרובה קצבה, כתבו התוספות (יומא עב. ד"ה נעביד) שיש לתפוס המרובה, מכל מקום נראה שאינו כן, ולענין נדר אין הולכים אחר המרובה אפילו כשיש למרובה קצבה.

והביא ראייה ממה שכתב הרא"ש (שו"ת, כלל ו ס"י יט) בדבר אדם הפורע מס בעיר אחרת, ולפי תקנת העיר צריך לפרוע גם כאן, וביקש מהקהל למחול לו על תשלומי המס והתרצו לו מנהיגי העיר לכך, ולא הקנו לו בקנין אלא מחלו לו בדברים בלבד, ולא קבעו לו זמן לכמה שנים יהיה פטור מן המס, ושאלו אם יכולים לפרש שלא מחלו לו את המס אלא לזמן קצר מאוד, ואחר כך חייב לשלם מס כשאר בני העיר, או שמא מפרשים בדבריהם שמחלו לו לזמן מרובה. והביא ראיות מהש"ס שיש מקומות שבסתם אומרים שהוא לעולם, ויש שהוא לזמן קצוב, ויש מקומות שאמרו שבלא קצב זמן כוונתו ליום אחד.

ונקט הרא"ש שמכיון שהוא מחויב ליתן עמהם, והוא בא ליפטר בטענה שפטרוהו, ידו על התחתונה, שמה שמחלו לו את המס הוא כאילו נתנו לו מתנה, וכל הנותן מתנה לחבירו ואינו מפרש כמה התחייב לתת לו, מפרשים בדבריו כפירוש הפחות ביותר שיכולים, ואף כאן מפרשים בדבריהם שפטרוהו מהמס לזמן מועט בלבד, שכל המוציא מחבירו ידו על התחתונה.

והביא שתי ראיות לדין זה, האחת מהגמרא בבבא בתרא (קסה:): לענין שטר, שהכותב לחבירו שטר שהוא חייב לו מעות, ויש ספק בפירוש דברי השטר, יד בעל השטר על התחתונה ונותנים לו כפירוש הפחות. והראיה השניה מהסוגיא במנחות (שם), שאף לענין הקדש לגבוה אומרים כן, שכל שאדם נודר להביא נדבה משלו, הולכים אחר הנדבה הקטנה שאדם מביא מאותו המין.

[ובאורים ותומים (סי' ס תומים סק"ח) כתב, שדברי הרא"ש אמורים רק במי שמתחייב לחבירו ממון שאין בו מצוה, אבל הנודר או המתחייב לדבר מצוה חייב לתת משום ספק חיוב נדר עד שיצא הספק מלבו. וראה במה שנתבאר בזה בפניני הלכה (מנחות שם) בביאור מה שלכאורה מפורש בדברי הרא"ש, שדיבר גם בנדרים לדבר מצוה].

אם מותר לקבל נדבה מגוים לבנין בית הכנסת

בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רכה) נשאל, בדין רוב בתי הכנסת במדינתו, שלא היה בית הכנסת שייך לקהילת היהודים אלא לשר העיר, ושר העיר היה משכיר את בית הכנסת לקהילה. ודן אם יש בזה משום 'לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו' (עזרא ד ג), שבסוגיינו מבואר שלומדים מפסוק זה שאין מקבלים מן הגוים נדבות לבנין בית המקדש ואין מקבלים מהם ערכין, ואם יש לחשוש לזה גם בבית הכנסת שלא לקבל נדבות וסיוע מגוים משום איסור זה.

והנה הרמ"א (יו"ד סי' רנד ס"ב) פסק, שמקבלים ממון מהנכרים אם מנדבין דבר לבית הכנסת, ורק מן המומרים אין מקבלים. ובספר ארחות חיים (ספינקא, סי' קנד אות יד) כתב בשם שבילי דוד (יו"ד סי' רנד), שאף שהלכה פסוקה שגוי שהתנדב דבר לבית הכנסת מקבלים ממנו, מכל מקום לסיוע הבנין אין מקבלים, שהרי כתב הרמב"ם (שקלים פ"ד ה"ח) שאין מקבלים מהם לסיוע בית המקדש, ודין בית הכנסת מדרבנן כדן בית המקדש. וכן כתב בשו"ת זכרון יהודה (גרינוולד, סי' נו), שדבר המסוים וניכר לעולם אין לקבל מנכרים לבנין בית הכנסת, ומותר לקבל מהם רק דבר שאינו מסוים כגון קורה או אבן. אך תמהו האחרונים על מה שהשוו דין בית הכנסת לדין בית המקדש, שהרי בדברי הרמב"ם (מתנות עניים פ"ה ה"ח) מבואר בפירוש שחלוק בית הכנסת מבית המקדש, שכתב שאם התנדב הנכרי דבר מסוים כגון קורה או אבן מחזירין לו, כדי שלא יהא להן דבר מסוים במקדש, שנאמר 'לא לכם ולנו וגו', אבל לבית הכנסת מקבלים מהן לכתחילה.

וכך הכרעת רוב האחרונים שמקבלים נדבות מנכרים לבנין בית הכנסת, וכך הכריע החתם סופר בשאלה הנ"ל, וכתב שאין שום חשש במה שמקבלים את שכירות בית הכנסת מהנכרים, וכמו שמבואר ברש"י בסוגיינו (ו. ד"ה שם). ובשו"ת קול אריה (או"ח סי' יד) האריך להוכיח להיתר מסוגיינו ומסברא, והעיד גם שכן מנהג העולם ומעשים בכל יום ואין מוחה בהם לבלתי קחת נדבות מנכרים לבנין בית הכנסת. וכן כתב בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' רלא), וע"ע בשו"ת באר שרים (ח"ה סי' נה).

ובשו"ת תשורת שי (ח"א סי' טו) אף שנקט מעיקר הדין שאפשר לקבל מעות מהנכרים לבנין בית הכנסת, מכל מקום כתב שעדיף שלא לקבל מהם, כיון שיש לחשוש שלמחר הם באים אצלנו לבקש אותנו לסייעם לבתי תפלות שלהם. ועל דרך זה כתב בשו"ת פרי השדה (ח"ב סי' מט) בענין קבלת תרומת כסף מגוי עבור בנין תלמוד תורה, שאם יש איזה חשש שעל ידי שיהיה להם חלק בזה יכריחו ח"ו להפר תורה באיזו דרך שהוא, אזי אין לקבל מהם שום תרומת כסף לבל יבואו זרים בנחלתנו.

לרישום ועדכון שיעורי תורה ניתן לשלוח

פקס ל: 03-543-5757



ערכין ו

קופות הצדקה לצדקת רבי מאיר בעל הנס

מנהגם של ישראל בארצותיהם היה לנדור מעות בעת צרה לצדקת רבי מאיר בעל הנס, כמו שכתב בן איש חי (שנה שניה פר' ראה אות ג) שכשהאדם בצרה מותר לידור כדי להנצל מצרתו, כמו שנאמר (בראשית כח כ) 'וידר יעקב נדר לאמר', הורה לנו שידרו בעת צרה. והביא בשם החיד"א (שיו"ר ברכה יו"ד סי' רג סק"ג-ד), שאע"ג שעתה נהגו רבים לדור לרבי מאיר בעל הנס או לשאר צדיקים כדי ששיגו דבר זה או ריוח זה, מכל מקום טוב ליתן הנדר במזומן מקודם ששיגו הדבר. וכתב בשם הרמ"ע מפאנו (מאמר חקור דין ח"א), שיאמר הנודר 'אלהא דמאיר ענני', ויכוין לכוונה שכיון רבי מאיר בעל הנס בזה, בעת שאמר לשר בית הסוהר שיאמר כן וינצל. בספר רפאל המלאך (ערך אבידה) הביא דבריו, וכתב שיאמר בנוסח זה, 'אלהא דמאיר ענני אלהא דמאיר ענני, ויעזור לי שאמצא, או שיחזירו לי במהרה את האבידה אשר אבדתי, בזכות זה שאני מנדב סך וכו' לעילוי נשמתו של רבי מאיר בעל הנס זכור לטוב'.

יסוד צדקות אלו הוא בדורם של מרן הבית יוסף ותלמידיו, ובפרט מהר"ם אלשיך, שתיקנו לקבוע קופות בכל הארצות לעניי ארץ ישראל. בין המתקנים היו המבי"ט, הרדב"ז, הארי"ה הקדוש ותלמידיו ועוד, והתקנה מבוארת בהקדמת האלשיך לספרו על התורה (דפוס ויניציאה שס"א). והקופות היו נקראים בשמות 'חותם תכנית' ו'סוכת דוד', ותיקנו ליתן לתוכה איש כנדבת לבו לתמיכת יושבי ארה"ק, וגזרו בחרם חמור שלא לשנות מקופות א"י לשום צדקה שבעולם, ושלא להלוותם אפילו ברבית לטובת עניי א"י, ושלא לעשות שום משא ומתן במעות רק לשלחם בהקדם האפשרי לא"י, ויתחלק לכל הנפשות, ואשר לזאת קראו חלוקה כי חלק כחלק יאכלו, ולתלמידי חכמים חלק בראש כדין תורה, ועד שיבוא השליח מא"י יהא הכסף מונח ביד נאמן [וראה מה שהאריך בהשתלשלות הענינים בספר כבוד ירושלים (הורוויץ, עמ' מה-נ)].

וכשעלה בעל השל"ה לארץ ישראל וישב בסוף ימיו בטבריה, תיקן בארצות האשכנזים קופות לעניי ארץ ישראל מקהילות אשכנז, ולקופות אלו קראו קופות רבי מאיר בעל הנס. וכתב בשלום ירושלים (עמ' נד) שאפשר שלכן קבעו הקופה על שם התנא רבי מאיר ולא על שם רבי עקיבא או רבי יוחנן בן זכאי שקבורים גם כן בטבריה, לפי שרבי מאיר אומר (קידושין לו.) שישראל אף כשאין עושים רצונו של מקום קרויים בנים, ובבבא בתרא (י.) מבואר שמה שנותנים צדקה לעניים הוא כיון שנקראים בנים, וכיון שכל מעשה הצדקה מיוסד על דעת רבי מאיר, לכן מזכירים את שמו על הצדקה. והביא שמצא כן גם בספר ברכת הארץ (כהנא, ס"י שמ"ט). עוד כתב בשלום ירושלים, שאפשר שהראשי תיבות שעל הקופות 'רמבעה"נ' אינו על שם רבי מאיר בעל הנס, אלא הוא ר"ת 'רבינו משה בעדן ה' נשמתו', והכוונה למהר"ם אלשיך, מייסד הקופות ומפיץ התקנה בחו"ל, ואחרי פטירתו קראו את הקופה על שמו לזכר עולם, כי לא מצאנו לו בן.

ובשנת תר"ב נדפס בלבוב ספר מגני ארץ ישראל, ובו הסכמות ומכתבים מגדולי הדור, ושאלות ותשובות אודות נדבת מעות ארץ ישראל ונדבות מעות רבי מאיר בעל הנס, שאיסור גמור הוא לשנות ממעות אלו לשום צדקה שבעולם, וחייבים לשלחם לעניי ארץ ישראל בלבד, כפי שתיקנו רבותינו שבארץ ישראל, הבית יוסף ותלמידו מהר"ם אלשיך, ונתחזקה התקנה על ידי רבותינו שבגולה הרבנים הגאונים המפורסמים חכמי מדינות פולין וליטא, ואחריהם גם מחכמי מדינות גאליציה רוסיא והגר, אשר הריצו דבריהם ותשובותיהם בזה לידי הרב חיים נתן דעמביצער מקראקא.



סומא באחת מעיניו פטור מן הראיה

כתיב (שמות לד כג) 'ראה כל זכורך' ולא הנקבות שהנקבות פטורות מן הראיה וכן הסומים והחגרים וכיוצא בהם. וטעם הדבר בסודה, מפני שהכבוד היה נראה בענין לעיני כל ישראל, והענין ההוא היה זך ובהיר מאד כמראה של זכוכית שכל המסתכל בה נראה צורתו מתוכה, ומה שבתוך הענין לא היה נראה לחוץ, ומפני שאינו דרך כבוד לשכינה שיהיו נראים אלו מתוכה לכך נפטרו מן הראיה. וזהו שאמר 'בעלותך לראות את פני ה' אלקיך', ודרשו חז"ל סומא באחת מעיניו פטור מן הראיה, שנאמר 'ראה כל זכורך' יראה יראה כשם שבא לראות כך בא ליראות, מה לראות בשתי עינים אף ליראות בשתי עינים.

(רבינו בחיי, כי תשא)



כדרך שבא לראות כך בא ליראות

ופירש כ"ק אבי אדומו"ר זצללה"ה שכמו שבא לראות הדר כבוד שכניתו, כך יראה בו בעצמו ויבחון אם הוא ראוי לכך, ודפח"ח. ואין הפירוש שיתמרמר על מהותו היותו רחוק מהנדרש ממנו, כי יום טוב לשמחה ניתן ולא לעצוב ולדאוג על ריחוקו מהשי"ת, ובזוה"ק (ח"ג ה) הקשה על בעל תשובה במאן אנפיך יקום קמי מאריה הא ודאי ברוח תבירא ברוח עציב אן הוא שמחה אן הוא רננה, עי"ש. ומאחר שיו"ט מחויבים בשמחה וכן הוא אומר (נחמיה ז ט) 'אל תעצבו כי חדות ה' הוא מעוזכם', וזהו בראש השנה שאין בו מצות שמחה מה גם ברגל שיש בו מצות שמחת הרגל, אי אפשר שהמצוה תהיה שבירת הלב ויתאונן אדם חי גבר על חטאיו, רק הפירוש הוא על פי דברי הש"ס חגיגה (ד:) עבד שרבו מצפה לראותו, וכה יחשוב אדם בנפשו ויביט בעצמו ובמעמדו ושעפ"כ הקב"ה מצפה לראותו, מזה יתלהב לבו באהבת השי"ת עד שכל נפשו ומאודו יתן באהבתו, ומזה באה שמחת יום טוב בשלימות.

(שם משמואל, שבעיני של פסח)



מה לראות בשתי עיניו אף ליראות בשתי עיניו

איתא בספרים משמו של החוזה מלובלין ז"ל על הפסוק (דברים יב כב) 'אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו', שהכוונה להא דאיתא במדרש (שה"ש ח"ד) שהצבי שהוא יושן עינו אחת פתוחה, הרמז שאפילו בזמנים האלו לאחר החורבן שיש הסתר, זמנים קשים בחינת שינה, צריכה להיות עין אחת פקוחה לראות הקדושה. בבית המקדש איתא מה לראות בשתי עיניו אף ליראות בשתי עיניו ולא סגי בעין אחת, אולם בגלות אפילו בעין אחת פתוחה, 'לבבתני באחת מעיניך' (שם ט).

(פני מנחם, דברים)

מאזנים את השמחה

את השמחה שלכם

לעולם לא ישכחו



מזכרות ייחודיות
מבית ממלכת התורה 'עוז והדר'

להשיג בחנויות הספרים המובחרות

מוקד הזמנות: 1800-22-55-66



להגדיל תורה ולהאדירה